

nekdaj bilo pokopališče, in odstranili lopo pred glavnim vhodom. Sedanjo fasado je v novogotskih oblikah izdelal Italijan Pascoli. (LVZ. 1922, str. 154). Leta 1911. so na dvorišču križnega hodnika sezidali kapelo lurske M. B. in tako pokvarili najstarejši del samostana.

Tako nam o zgodovini frančiškanske cerkve pri- poveduje samostanski kronist. Rezultat preiskav na cerkvenem podstrešju pa je bistveno drugačen in ovrže poročilo kronista, da je bil strop v ladji lesen. Na obeh ladjinih stenah so nad sedanjim obokom vidni na vsaki strani štirje trikotniški zaključki sten v kapah nekdanjega oboka. V južni steni, ob križnem hodniku sta ohranjeni še dve okni v prvem in tretjem polju. Okni sta le 137 cm visoki in 65 cm široki, ker je bila tik pod njima na steno prislonjena enokapna streha križnega hodnika, katere sled je še viden. Svetlobna odprtina oken je 20 × 32 cm. Stavbar v Pleterjih je na tem mestu napravil okrogla okna. Dalje so še našli vzdanih nekaj kosov svodnih reber, v drugem polju severne stene dve lončeni posodi za ojačevanje akustike, kakršne poznamo iz pleterske cerkve. V vzhodno zvonikovo steno na zunanji strani pa je vzdan sklepnik, ki predstavlja v reliefu angela z napisnim trakom. Vse te najdbe govore za to, da je bila ladja že od vsega početka obokana in je obsegala štiri svodne pole v tlorisu. Pri širini 13,5 m je jasno, da je bila triladijska. Našli so se tudi stebri, ki so nekdam verjetno nosili strop. Ti so porabljeni pri l. 1696. sezidanem traktu na samostanskem dvo- rišču. Ohranjeni so štirje, 152 cm visoki kosi, osmero- kotnega prereza, ki imajo 45 cm premera.

PLAŠČ HASANA PAŠE

Vedni turški napadi v 16. stoletju na slovenske in hrvatske pokrajine so prepričali tudi avstrijske Nem- ce, da je treba za obrambo kaj storiti, sicer bodo vrata tudi do osrčja Avstrije odprta. Nadvojvoda Karel, ki je vladal Notranji Avstriji, je sklical de- želne stanove na posvet v Bruck ob Muri, kjer so pre- tresavali tudi turško vprašanje. Nadvojvoda Karel je sklenil sezidati ob Kolpi močno trdnjavo, ki je dobila po njem ime Karlovac (Karlstadt). Kupil je od zrinj- skih grofov kot med Kolpo, Korano in Dobro in je tu postavil trdnjavo. Z gradnjo so pričeli na dan sv. Mar- jete (takrat 13. julija 1579), drugo leto pa je bila zgradba že dovršena.

Turki so se te trdnjave dobrih deset let izogibali. Ko pa je bil l. 1591. za bosenskega beglerbega (pokra- jinski načelnik) kruti Hasan paša, je nastala nova nevarnost. Precej prvo leto je dal napraviti most čez Savo pri Svinjaru pod Gradiško. Tako je imel odprto pot v hrvatsko deželo. Najprej je hotel zavzeti Sisek, ki mu je poveljeval zagrebški stolni kapitelj po dveh poverjenikih. Ta dva sta spoznala veliko nevarnost, zato sta prosila vse sosede pomoči. Začela sta tudi popravljati utrdbe in se pripravljati za obrambo. Has- san je res napadel Sisek, toda kljub pretnjam in po-

Kakšna je torej bila prvotna cerkev? Vsekakor tri- ladijska stavba, katere svod so nosili trije pari osme- rototnih stebrov. Svod so tvorila rebra, ki so imela hruškast prerez in so bila speta z reliefnimi sklepniki. Na strani proti križnemu hodniku sta bili dve majhni okni, proti severu verjetno tri velika. Kakšna je bila fasada, seveda ni mogoče ugotoviti. Gre edino še za obok, ali je bil križno ali zvezdno obokan. Letnica dograditve bi govorila za poslednjega, ki ga imajo vse dvoranske stavbe iz l. 1470.—1530. Če primerjamo cerkev s škofjeloško, najdemo tudi v merah skoro popolno skladnost. Ladji obeh cerkva sta enako ve- liki. Tudi letnica postanka se skoro krije, v Škofji Loki 1471, v Novem mestu 1478. Vse to govori tudi za druge sličnosti in lahko trdimo, da je bila fran- čiškanska cerkev zvezdno obokana. (Sl. 6.)

Zakaj so po požaru l. 1664. odstranili svod? Da bi ta res zgorel, je neverjetno. Najbrž je bil le delno po- škodovan. Odgovor na vprašanje nam dajo zazidana okna v prezbiteriju in Kastelic, ki je vodil popravila. L. 1664. je tudi v Novo mesto že prodril nov, baročni okus, ki smo ga zasledili že v kapiteljski cerkvi in ki je l. 1677. zmagal pri novi kapucinski cerkvi. Pri frančiškanih ga je uvedel pač Kastelic, ki je prinesel nov okus naravnost iz Italije. Zato je predlagal, naj odstranijo svod in stebre, kar so res storili in pozidali renesančno banjo. Ker so zazidali tudi okna v prezbi- teriju, je cerkev res dobila videz baročne stavbe.

Ostane še vprašanje, zakaj je kronist pisal, da je bil strop lesen. Ali je s tem hotel zabrisati vsako sled za gotško stavbo, ali pa je hotel kriti samostan pred potomci radi tega, vsekakor neupravičenega početja.

V I K T O R S T E S K A

skusom, da bi podkupil posadko, se mu ni posrečilo zavzeti mesta.

L. 1593. je zopet prišel z veliko silo. Glavni zapo- vednik naše vojne je bil Andrej Turjaški, poveljnik v Karlovcu. Hrvate je vodil ban Erdödi, štajerce Eggenberg.

Hasan paša je zgradil pri Sisku most čez Kolpo in je šel s konjenico čez most, drugi del njegove vojske pa je stal na drugem bregu pod poveljstvom bega iz Vučidola. Ta je neprenehoma s topovi obstreljeval Sisek in mu prizadeval veliko škodo. Iz Siska so zato poslali sla v Zagreb s sporočilom, da bo trdnjava padla, če ne pride hitra pomoč, ker je obrambni stolp proti Kolpi že na pol razstreljen.

Hasan paša je razdelil svoje čete v dva dela. Prvi del je v zatišju opazoval, drugi del pa je v polni opre- mi čakal na povelje. Turško prednjo stražo je vodil Mehmed beg, sin sultanove sestre, poveljnik v Herce- govini.

Ko je Hasan opoldne obedoval, so mu naznanili pri- hod nasprotnikov. Hasan kar ni mogel verjeti, da bi se ga upal sovražnik napasti. Ko pa je izvidnik za iz- vidnikom prihajal, je urno razporedil čete in odposlal tisoč konjenikov v boj, sam pa je s častniki sledil.

Hrvatje so se takoj spustili s Hasanom v boj, a bili so prešibki, da bi zmagali, zato so prosili glavnega poveljnika Andreja Turjaškega nagle pomoči. Turjaški je precej z močnimi streli napadel Turke in jim napravil velike vrzeli.

Hasan je stal nasproti kranjski konjenici, karlovškimi arkebusirjem in koroškimi vitezom. Ko je iznova napadel naše, sta Turjaški in Ravbar ognjevitavo navedla svoje junake, se spustila v boj in kmalu razpršila sovražnika, zlasti ko sta stotnika arkebusirjev Štefan Blagaj in Jakob Prank dosegla most ob Kolpi in preprečila ostali Hasanovi vojski prehod čez reko. Neprestano streljanje in boj z meči sta naposled zapodila Turke v beg. Ker Turki niso mogli čez most, so hoteli s konji preplavati Kolpo, toda našli so v narasli Kolpi žalostno smrt. Utonili so Hasan, Mehmed in drugi odlični Turki.

Ko so na drugi strani reke čakajoči Turki opazili poraz, so zažgali svojo smodniško zalogo in zbežali. Kristjani so jih preganjali, mnogo njih posekali, druge pa porinili v Odro, da so utonili. Zajeli so 39 topov, med njimi 9 velikih, izmed teh tudi Kacijanarico, t. j. veliki top slavnega Kacijanarja, ki so se ga Turki pri Oseku polastili l. 1537. Dobili so tudi Hasanov dragoceni šotor in okoli 2000 konj. Hasanovo truplo so potegnili izpod mostu. Vrat je oklepala tigrova koža. Odsekali so mu glavo in trup pokopali. Ponoči pa so prišli Turki, truplo izkopali in odnesli v Banjaluko.

Po srečno dobljeni vojni je šla vsa krščanska armada trikrat okoli Siska, padla vsak pot na kolena in se zahvalila Bogu za srečno zmago. Turjaški je obhajal s svojo zmagovito armado sedmi dan po tem, 28. junija, vhod v Karlovac. Topovi so grmeli in ljudstvo je veselo vzklikalo zmagovalcem. Na čelu sprevoda so nosili Hasanovo glavo in turške zastave.

Papež Klemen VIII. je lastnoročno pisal Turjaškemu in se mu zahvalil za zmago. V spomin na zmago so napravili dve veliki sliki, katerih ena je visela v deželni hiši, druga pa v stolni cerkvi. Iz Hasanovega plašča so napravili mašni ornat za sv. mašo, ki naj bi se slovesno obhajala vsako leto v spomin na slavno zmago v ljubljanski stolnici. Podobno naj bi se obhajal spomin tudi nedeljo po sv. Ahaciju (22. junija) na hribu pri sv. Ahaciju (Ahcu) pri Turjaku. V Narodnem muzeju v Ljubljani je bila shranjena rumena zastava, ki jo je daroval grof Ignacij Blagaj v spomin, da je njegov prednik Štefan Blagaj z Jakobom Prankom zastavil most čez Kolpo, da Turki niso mogli čez reko.

Kakšna je bila nadaljnja usoda Hasanovega plašča? V ljubljanski stolnici so z njim maševali, kakor je bilo določeno. L. 1655. pa je bil že tako obrabljen, da ga je bilo treba popraviti. Po popravi so na podlogi prilepili pergamentni listek z napisom: »Ta plašč je narejen iz turškega plašča Hasan paše, ki je l. 1593. dne 22. junija pri Sisku premagan umrl.« — Po dolgoletni uporabi je bil plašč v sedanjo obliko prekrojen l. 1655. po želji in po ukazu častitega kapitlja. Varuh cerkve naj ga v spomin zanamcev skrbno hrani, vsako leto 22. junija izpostavi za slovesno mašo in, da se po večkratni uporabi ne uniči, izloži le redkokdaj, da ne bo zakrivil propada te starine.« V izvorniku se to glasi: »Haec casula confecta est ex paludamento Tur-

Plašč Hasana paše

cico Hassan Bassae, qui anno 1593 die 22. Junii ad Sissekhium fusus accubuit.

Longo usu, akrita in hanc formam redacta est anno 1655 volente jubente Venerabili Capitulo. Custos templi eam posteritatis memoriae diligenter conservato, quotannis die 22. Junii ad solemnem missam exposito et ne iterato usu consumatur, quam parcissime per annum proferto, alioque sacrae veturtatis injurius habetor.«

Kaj se je iz Hasanovega plašča naredilo, so različna sporočila.

Nekateri (Carniolia 1838, 85) so mislili, da je govor o Hasanovi zastavi, ne pa o plašču; toda že pisec v Carniolii, 1842, 92, popravlja to zmotno, češ da paludamentum ni zastava, ampak plašč. Ta pisec pa meni, da so iz Hasanovega plašča naredili »tri mašne plašče: enega za ljubljansko stolnico, enega za Dunaj, enega pa za cerkev sv. Ahacija pri Turjaku. Kje je drugi plašč, se ni moglo dognati, tretji pa, shranjen na vlažnem kraju, je kakor čujemo, toliko kot uničen.«

Hormayrjev Archiv, 1818, 268, sporoča, da so iz Hasanovega šotorskega prta napravili štiri mašne plašče: za ljubljansko stolnico, za Turjak, za Ribnico in za frančiškansko cerkev v Ljubljani. — Toda o Ribnici in frančiškanski cerkvi ne govori noben drug vir in tudi ne ustno izročilo.

Najjasneje govori o usodi Hasanovega plašča zapisek v ljubljanskem stolnem arhivu (fasc. 158/4):

»Kazulo iz rdečega atlasa (prav: iz damasta) z vtakanim zlatom, plen po Hasanu paši, v naši znameniti zmagalni vojni zoper Turke l. 1593. pridobljeno, so l. 1655. prenovili. Pomniti pa je, da je rajni škof Tomaž (Hren) dal napraviti iz Hasanovega plašča eno kazulo in dva levita (= levitski obleki). Kazula pa je bila tako majhna, da je noben duhovnik ni hotel nositi, levitski obleki pa sta bili zelo raztrgani. Zato so levitski obleki razparali in z dobrimi odrezki povečali kazulo, ostale dele so pa porabili za popravo drugih kazul.« V izvorniku pravi zapisek:

Casula ex rubro Attalico auro intertexto, spodium quondam Bassae Hassan in memorabili praelio contra Turcas Anno 1593to victoriose gesto a nostris renovata Anno 1655. Notandum p. m. Thomam Episcopum curasse ex Paludamento praefati Bassae casulam unam et duas Leviticas, sed erant tam parvae, ut casula vix aliquis sacerdos uti vellet. Leviticae quoque iam laceratae erant. Proinde dissectis Leviticis ea, quae meliora erant, collecta et casula maior facta, reliquae partes in reparationem aliarum casularum insumptae.

To sporočilo nas pouči, zakaj so nekateri mislili na tri plašče. Ker so videli, da so napravili tri oblačila, so sklepali, da so trije mašni plašči, bil pa je le en plašč in dve levitski obleki ali, kakor navadno govorimo, dve dalmatiki. Od l. 1655. pa imamo samo en plašč v ljubljanski stolnici, drugje pa sploh nobenega ni bilo, ampak so v teku časa nastale le razne neosnovane govorice.

Pisec tega članka je bil okoli l. 1900. na Turjaku. Pokazali so mu v zakristiji zelo lep vijoličast mašni plašč, češ da je narejen iz Hasanovega plašča. Ta plašč pa ni popolnoma nič podoben plašču v stolnici. Ta je namreč rdeč in ima vtkan vzorec granatnega jabolka, kakršno blago so v 16. stoletju radi izdelavali Benečani, turjaški mašni plašč pa je vijoličast z drugačnimi vzorci.

Poročilo v Carnioli, 1842, je zelo oprezno; pravi namreč, da je pri Sv. Ahcu bil mašni plašč iz Hasanovega plašča, toda radi vlage skoro uničen (soviel als zu Grunde gegangen). Bržkone pa ga sploh nikoli ni bilo, ker ga od poročevalcev nihče ni videl.

Zgodovinar Avg. Dimitz (Gesch. Krains, III, 22+8) piše, da so bila iz H. plašča narejena mašna oblačila (Casula und Stola). Iz besed v oklepaju je razvidno, da je mislil le na en plašč. Podobno pišejo tudi drugi zgodovinarji, n. pr. Fr. Orožen, Vojvodina Kranjska, II, 125). Dr. Gruden pa govori (Zgod. slov. naroda, 790) pravilno o plašču in dveh dalmatikah, od katerih se je le plašč ohranil. Podobno sporoča tudi Steklasa v Letop. M. Sl., 1890, 47.

Iz tega posnemamo, da je dal škof Hren nekaj let po bitki pri Sisku iz Hasanovega plašča napraviti kazulo in dve dalmatiki za slovesno mašo dne 22. junija, t. j. na god sv. Ahacija, ki so ga začeli takrat slovesno praznovati. L. 1655. so premajhni plašč povečali z blagom obeh dalmatik. Tako je torej na svetu le en sam mašni plašč iz Hasanovega plašča. Do l. 1909.

so vsako leto na 22. junija s tem plaščem maševali, poslej pa ne več, ker se je začel častiti na ta dan sv. Pavlin, ki ima belo barvo in se z rdečim Hasanovim plaščem po liturgičnih pravilih ni več smelo maševati. Predstojništvo stolne cerkve ga je zato l. 1931. izročilo v varstvo Narodnemu muzeju, kjer ga lahko vsakdo vidi. Ta mašni plašč je kljub več ko tristoletni starosti izvrstno ohranjen.

Zgodovina Hasanovega plašča je torej preprosta: ljudska domišljija pa je bujno delovala in tako so nastale razne pripovedi. Tako n. pr. je nekdo pisal v Slov. Narodu, da je župnik prodal Hasanov mašni plašč iz cerkve sv. Ahacija. Kako neki, če ga ni bilo? Drug pisec sporoča v Slovencu 22. junija 1937, da so Turki l. 1628. oblegali Turjak in navalili tudi v cerkev na gori Sv. Ahca. (Znano pa je, da Turkov po l. 1593. sploh ni bilo več na Kranjsko.) Dalje piše: »Dragoceni plašč iz Hasanovega plašča pa je izginil 22. junija 1893, ko so avstrijski častniki, grofje in baroni slavili tristoletnico slavne bitke pri Sisku. Oficirji so napojili straže (kakšne neki?) in ponoči je izginil plašč iz zakristije.« Samo gola domišljija! Pri preprostih ljudeh je treba velike previdnosti, ker pri njih domišljija čudovito deluje. Pogostokrat poslušajo domneve modrejših ljudi, pa jih napačno razumejo in tako rase pripoved, da je težko izluščiti, kaj je resnica.

Pripomniti moramo še, da so Turjačani v spomin na bitko pri Sisku povečali cerkev na vrhu gore nad Turjakom, kjer je stala že več stoletij gotska Marijina cerkev, ter jo preimenovali v cerkev sv. Ahacija, znano pod imenom Sv. Ahca. Povečali so jo tako, da so dotlej pravilno orientirano cerkev tako spremenili, da je prejšnje svetišče sedaj zakristija, os cerkve pa gre sedaj od severa proti jugu. Po tej prezidavi, ki jo je vodil slab stavbar, je dobila cerkev zelo zverženo podobo.

Čudno je, da narodna pesem ne opeva Andreja Turjaškega in njegove zmage; pač pa je našel svojega pevca Andrej Ravbar, graščak na Krumperku pri Dobru blizu Domžal. Na klic iz Siska je prišel s svojimi junaki do Save pri Črnučah in zaklical brodnikom:

Le na noge, le vstanite,
nas prek Save predrožite!

V Ljubljani je budil Ljubljančane:

Oj, Ljubljanci, vi zaspanci,
brž iz pernic ustajajte,
se na vojsko napravljajte!

saj:

Meji žuga turški blisek,
hoče nam vzeti Sisek.
Ravbar si vojakov zbere,
dol pod Sisek z njimi dere.
Tolk je Turka na terišču,
kolkor mravelj na mravljišču.

Zmaga se je posrečila in Turka ni bilo nikoli več v našo domovino. Hasanov plašč pa nas še spominja na njegov poraz pri Sisku.